

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:02
ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Ny vägsträckning förbi Fors

Förundersökning av del av fornlämning Folkärna 333:1 (och 231:1)
inom fastigheten Lilla Dicka 1:3 och 10:1 i Folkärna socken,
Avesta kommun, Dalarnas län

Dnr 431-8688-2012

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2013:02
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSTÖKNING

Ny vägsträckning förbi Fors

Förundersökning av del av fornlämning Folkärna 333:1 (och 231:1)
inom fastigheten Lilla Dicka 1:3 och 10:1 i Folkärna socken,
Avesta kommun, Dalarnas län

Dnr 431-8688-2012

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2013 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2013:02

Författare Leif Karlenby

Grafisk form Högtorps Diverse

Omslagsfoto Den norra av de två kvarvarande gårdarna
på Lilla Dicka bytomt. Foto av Helmut Bergold.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr 2012/0903.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar.....	5
Metod	6
Resultat	6
Något om resultaten i förhållande till de historiska kartorna	12
Tolkning	15
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	16
Referenser	17
Administrativa uppgifter	18
Bilagor.....	19
Bilaga 1. Schakttabell	
Bilaga 2. Anläggningstabell	

Ny vägsträckning förbi Fors

Figur 1. Karta över trakten nordöst om Avesta med Lilla Dicksa markerad med en röd prick.

Sammanfattning

Inför byggnationen av en ny väg förbi Fors i Avesta kommun, har Arkeologgruppen AB enligt Länsstyrelsens i Dalarna beslut, genomfört en förundersökning inom fastigheterna Lilla Dicka 1:3 och 10:1, i Folkärna socken, Avesta kommun, Dalarna.

Vid förundersökningen berördes fornlämningarna Folkärna 333:1 och möjligen också Folkärna 231:1. Det rör sig om del av en bytomt samt lösfynd av stenyxor.

Undersökningen kunde inte påvisa förekomst av förhistoriska lämningar, troligen har yxorna plockats i åkern nordost om nuvarande undersökningsområde.

Området låg i utkanten av bytomten till Lilla Dicka och har i historisk tid använts till odling, men också legat som trädgårdsmark. Vid brofästet över Forsån fanns ett större område som var samfällt från laga skiftet (1871). Inom området har tidigare funnits tre byggnader som syns utritade på storskifteskartan från år 1799. Ingen av dessa finns kvar idag och de enda spår som kunde ses vid förundersökningen var två kol- och kulturjordsfyllda gropar. En mindre väg som sträckte sig upp från brofästet mot den norra av gårdarna kunde följas på kartorna ända tillbaka till 1799. Denna var fortfarande i bruk som promenadväg vid undersökningstillfället.

Bakgrund och kulturmiljö

Länsstyrelsen i Dalarnas län har beslutat om en förundersökning med anledning av planerad ny väg inom fastigheten Lilla Dicka 1:3 och 10:1 i Folkärna socken, Avesta kommun. Undersökningsområdet ligger i anslutning till den historiska bytomten Lilla Dicka by (Folkärna 333:1). Dessutom har lösfynd av stenyxor gjorts i området (Folkärna 231:1). Det rör sig om tre trindyxor, en liten håleggad trindyxa, en skafthålsyxa och en yxa av obestämd typ. Enligt uppgift i Fornsök har dessa påträffats i åkern norr och nordväst om den norra gården i Lilla Dicka. Lägesangivelsen är inte exakt, R-markeringen sitter på själva gårdshuset. Det exakta läget för yxfynden kan inte bestämmas. Det är inte ens klart om alla yxor kommer från samma plats.

Tidigare har området legat som åker- eller hagmark och omfattar cirka 7 500 kvadratmeter. Bytomtens fornlämningsområde är fastställt utifrån storskifteskartan från år 1799 och laga skifteskartan från år 1871. De lägre delarna i väster, som innefattas i nuvarande undersökningsområde, är endast externa delar av bytomten.

Syfte och frågeställningar

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning av den del av fornlämning Folkärna 333:1 som berördes av det planerade arbetsföretaget. Uppdraget bestod också av att klargöra i vilken mån

en särskild arkeologisk undersökning (slutundersökning) behövdes för att bygg- och anläggningsverksamhet skulle få ske inom området för fornlämningen.

Syftet med förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd kan ges till att ta bort aktuell del av fornlämningen, genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning. Detta innefattade eventuell förekomst av kultur-lager och att bedömning av deras karaktär och ålder, förekomst av anläggningar och konstruktioner samt att bedömning av deras typ, antal och ålder. Om fynd påträffades skulle dess bedömas till typ, antal och ålder. Fornlämningens bevarandegrad skulle bedömas och om möjligt skulle dess rumsliga avgränsning inom exploateringsområdet fastställas. Vilken typ av aktiviteter som legat bakom påträffade lämningar skulle bedömas.

Metod

Schakt och grävning av ytor genomfördes med hjälp av grävmaskin och matjorden skiktades ned i omgångar under matjordsskiktet, som på platsen uppgick till cirka 0,3 meter. Detta motsvarade anläggningsnivån. Två anläggningar anträffades på denna nivå. I ett av schakten grävdes ned till 1,8 meters djup för att fastställa hur den naturliga lagerföljden såg ut. Området utgjorde en sluttning där marken bestod av glaciala avlagringar. Nära åbrinken fanns av och till urgröpningar in i kanten. Dessa var delvis naturliga och urgröpta av åns vatten, delvis grus- och sandtäkter.

Grävda schakt och påträffade anläggningar mättes in med RTK-GPS. På grund av kraftiga atmosfäriska störningar under de dagar vi var på plats, blev arbetet med inmätningarna avsevärt förlängt och i bland var noggrannheten inte den man skulle förvänta sig av ett instrument med den noggrannhet som en RTK-GPS har.

Resultat

Inom undersökningsområdet grävdes elva schakt om sammanlagt 67 meters längd. Schaktens bredd varierade mellan 1,8 meter och 4,2 meter. I ett par fall togs större, sammanhängande ytor upp (OS259 och OS334).

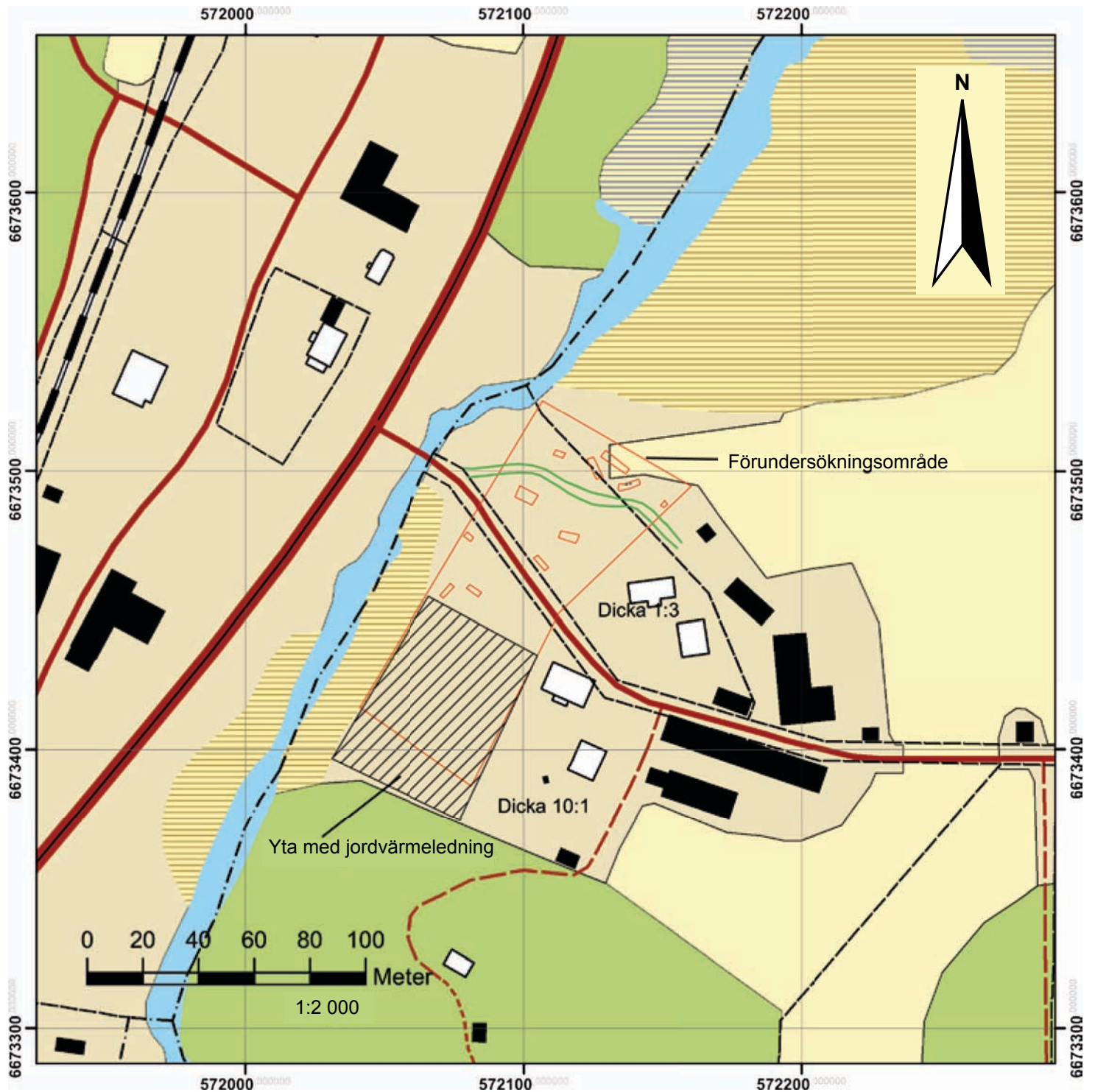
Det framkom anläggningar endast i ett av schakten (OS304). Dessa utgjordes av två gropar eller nedgrävningar (A313, A322) och var förmodligen utkantsanläggningar som kan knytas till aktiviteter på den historiska bytomten. De innehöll mörkfärgad kulturjord med inslag av bränd lera och kol. En (A322) av dem innehöll en hel del kol. Där fanns också några små bitar tegel.

Tvärs över den norra delen av området sträckte sig en gammal väg (A232) från brofästet invid Forsån och upp mot den norra av de två gårdarna i Lilla Dicka. Vägen kunde följas in på gårdsplanen och

Figur 2. Översikt av området kring Fors med Lilla Dicka i söder. Platsen är utmärkt med en röd prick. Skala 1:20 000.

Ny vägsträckning förbi Fors

Figur 3. Plan över förundersökningsområdet och de två gårdarna i Lilla Dicka vars mark berörs av undersökningen, Lilla Dicka 1:3 och 10:1. Förundersökningsområdet är utmärkt med en röd rektangel. I södra delen är det område som innehöll jordvärmeledningar markerat med skraffering. Förundersökningsschakten är också röda rektanglar. Skala 1:2 000

Figur 4. Vy över områdets norra del. Bakom träden fanns en tidigare åker där två gropar påträffades i ett av schakten. På denna plats hade tidigare legat ett par mindre hus, utritade på 1799 års storskifteskarta.

var cirka 150 meter lång. Det var av mättekniska skäl inte möjligt att mäta den längre än 85 meter från nuvarande väg och upp mot en gammal jordkällare. Vägen var mellan 3,5 och 4,5 meter bred och bestod av två fördjupade hjulspår. Vägen används idag endast sporadiskt som gångstig. Den kan emellertid återfinnas på storskifteskartan från år 1799, där den sträcker sig över dåtida åkrar upp mot den dåvarande gården (se figur 10). Men inte ens då var den huvudvägen från ån upp till Lilla Dicka by, utan bara en mindre brukningsväg.

Lagren i schakten bestod av odlingsjord och var sannolikt igenväxta åkrar som utgjort delar av odlingsmarken till Lilla Dicka i historisk tid. På de historiska kartorna kan man se att marken legat som åker både år 1799 och år 1871. Delar av marken var dock också trädgårdsmark och vid laga skiftet 1871 avsattes en stor del till samfällighet invid brofästet (se figur 11).

Det fanns inga spår av en förhistorisk boplats. De lösfynd av stenyxor som gjorts har en diffus lägesbestämning i Fornsök. Där beskrivs fyndplatsen som åkern norr och nordväst om Lilla Dicka. Det mest troliga området torde vara en odlad platå strax norr om Lilla Dicka, med ett fint läge mot strömmen och på bra höjd över denna.

Inga fynd påträffades och inga analyser genomfördes.

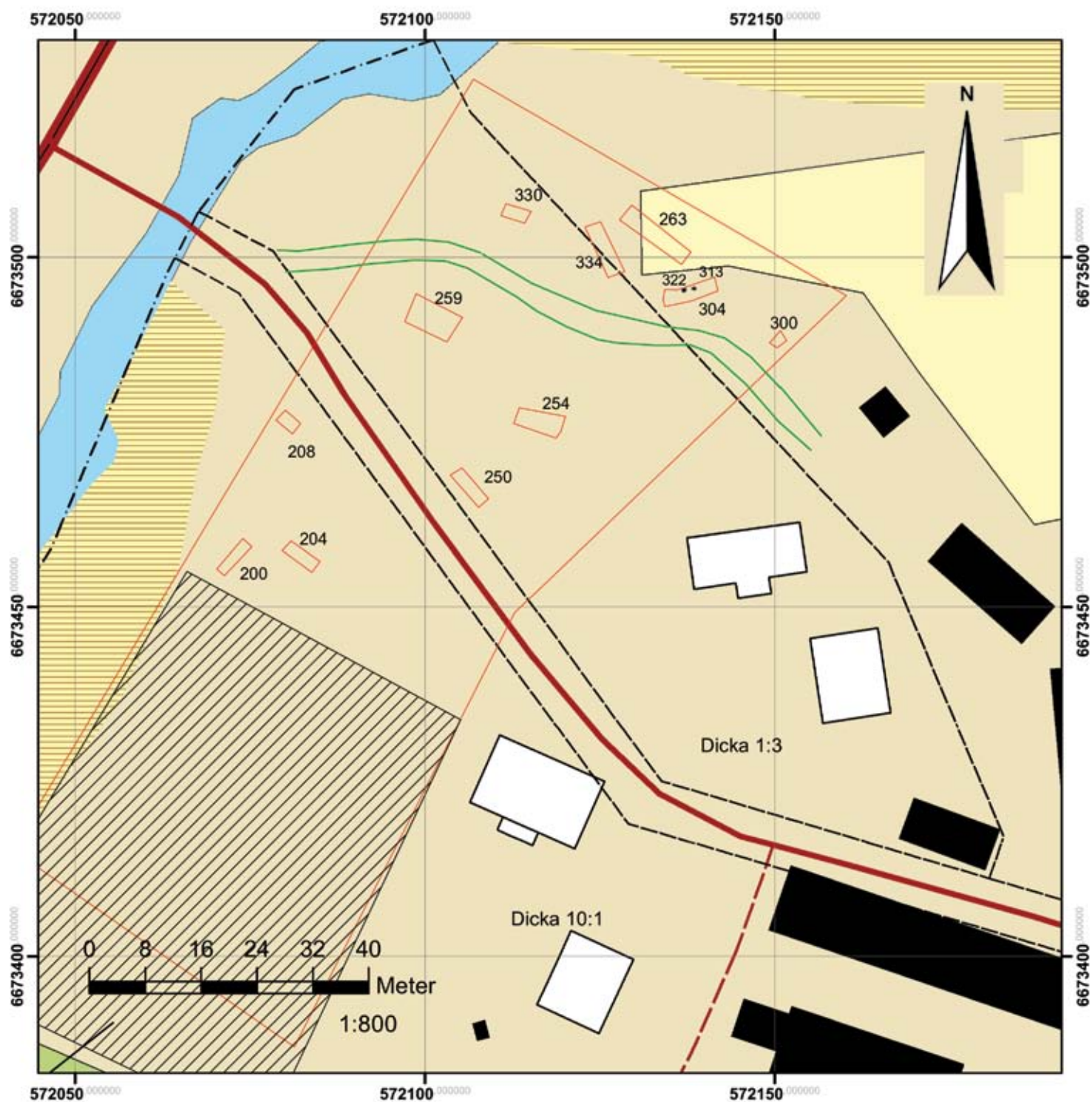

Figur 5. Vy åt öster av den norra gården i Lilla Dicka. Bostadshuset kan – åtminstone till delar – ha funnits på platsen redan år 1799. I alla fall är läget det samma. Foto av Helmut Bergold.

Figur 6. Vy åt sydöst av den södra gården i Lilla Dicka. Även detta hus ligger på samma plats som en av byggnaderna på 1799 års karta. Om det – till delar – rör sig om samma hus är det kraftigt ombyggt. Foto av Helmut Bergold.

Figur 7. Vy åt söder över det område som till stora delar täcktes av en jordvärmeanläggning. Ledningar har grävts ned i gräsmattan söder om buskarna eller trädet. Förundersökning genomfördes därför endast i området hitom buskaget. Foto av Helmut Bergold.

Figur 8. Plan över schaktens läge inom förundersökningsområdet. Anläggningar påträffades endast i ett av schakten (A313 och A322 i schakt 304). Tvärs över denna del av området löpte också en gammal väg (A232). Skala 1:800.

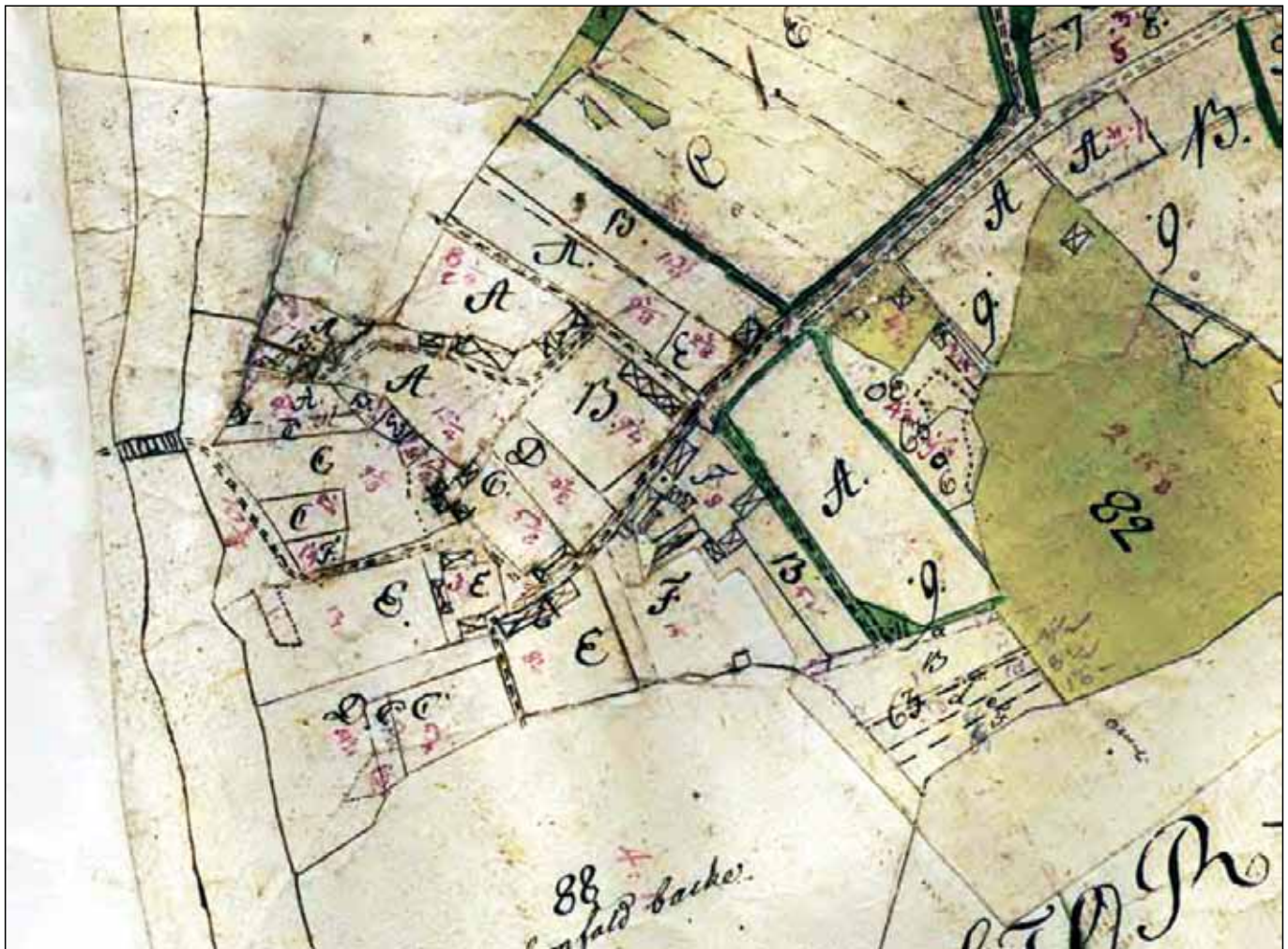
Figur 9. I strandbrinken låg stora mängder sten och stenblock utslängda. Delvis utgjorde de utfyllnad av stenmaterial tagen från andra platser, men det fanns delar av stenpackningen som såg kallmurad ut. Delar av den kan ha utgjort rester efter det gamla brofästet. Foto Leif Karlenby.

Något om resultaten i förhållande till de historiska kartorna

Det finns två historiska kartor som visar hur byn sett ut tidigare. Det gäller storskifteskartan från år 1799 och laga skifteskartan från 1871 (Lantmäteriet 20-FOL-76; 20-FOL-223.5). På båda dessa ses ett flertal gårdslägen samt en hel mängd byggnader. Antalet gårdar är vid båda tillfällena sex stycken. Av den senare kartan kan man dock förstå att stora förändringar i bebyggelsestrukturen var att vänta. Bland annat kan man se den då nyplanerade vägsträckningen inritad rakt över flera av de gamla byggnaderna. Det laga skiftet betydde också att flera gårdar kom att flyttas ut från den gamla bytomten. Idag finns endast två av gårdarna kvar på den gamlaplatsen.

Av de sex gårdarna förefaller fem ha varit bebyggda år 1799 (se figur 10). Ägorna betecknade med D saknar helt byggnader inom sina gränser. Ägorna A och B har en mindre omfattande och spridd bebyggelse som inte helt överensstämmer med den vanliga gårdsstrukturen.

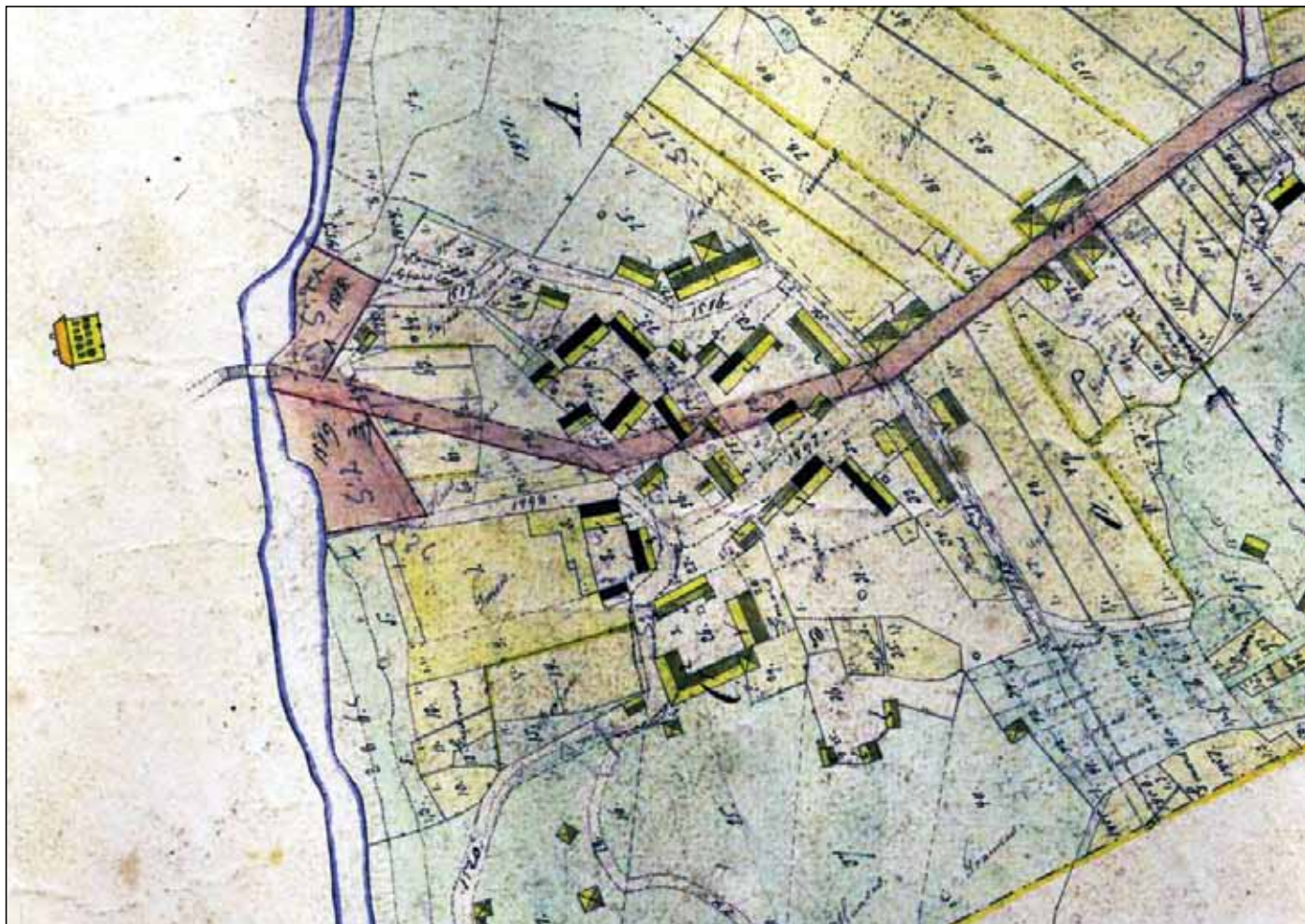
De två gårdarna som ligger kvar idag är betecknade med C och E. Båda bostadshusen förefaller ligga i samma läge som idag. Storlek och form stämmer inte helt mellan år 1799 och 1871, men det är fullt möj-

Figur 10. Utsnitt ur storskifteskartan från år 1799 med läget för Lilla Dicka by och de fem gårdarna. De kvarvarande gårdarna har beteckningen C respektive E. Vägen som påträffades vid undersökningen kan ses sträcka sig upp mellan gård C och A. I norr, nästan nere vid stranden, kan man ana sig till två små byggnader. Vid detta läge påträffades de två kolfyllda groparna.

ligt att det är samma hus på gård C i båda fallen och kanske även idag. Gård E bör vara nybyggd vid tiden för den senare kartan. Det hus som står i dag kan vara samma som år 1871, men det bör ha byggts om sen dess.

Det finns ytterligare några hus som kan ha funnits år 1871 (se figur 11). Det rör sig om ett uthus strax öster om mangårdsbyggnaden till gård C. Det förefaller ha existerat redan 1799 (se figur 10). I övrigt är omsättningen på hus stor både mellan 1799 och 1871 och mellan 1871 och idag. Det var påfallande många fler hus 1871 än 72 år tidigare och de flesta verkar idag har försvunnit och ersatts av nya. Då det laga skiftet innebar en omfattande omstrukturering med utflyttade gårdar har bebyggelsen idag betydligt mindre utbredning och det finns avsevärt färre hus.

Figur 11. Utsnitt ur laga skifteskartan från år 1871. Det rör sig om samma område som i föregående figur. Här är fler byggnader, många av de gamla förefaller ha bytts ut, andra är helt nya. Några hus kan antas finnas kvar från den äldre kartan, bland annat huvudbyggnaden till gård C, en lagård eller ett uthus till gård A (se figur 10) ovan och möjligen också gårdshuset till gård E. Vägen syns fortfarande i samma läge, mellan gård C och A (enligt 1799 års kartas beteckning).

På 1799 års karta finns två mindre byggnader markerade i ett läge som torde motsvara den mindre gräsyta som ingick i undersökningen, belägen i dess norra del. På denna plats påträffades i schakt S304 två gropar fyllda med svart och kolhaltig kulturjord med inslag av bränd lera och tegel. Dessa kan vara de sista resterna av dessa byggnader.

Ett utsnitt ur den äldre ekonomiska kartan (1963) visar att bebyggelsen då var mer begränsad. Flera av gårdarna har flyttats ut från det gamla gårdsläget och enbart gård C och E ligger i ursprungligt läge. Den gamla vägen finns fortfarande utritad upp mot gård C. Var den fortfarande i bruk?

Figur 12. Ett utsnitt ur den äldre ekonomiska kartan (1963). På denna kan vi se att bebyggelsen är mer begränsad. Gårdarna har flyttats ut och enbart gård C och E ligger i ursprungligt läge. Den gamla vägen finns fortfarande utritad upp mot gård C. Ej skalenlig.

Tolkning

Området har legat precis i utkanten av den historiska bytomten till Lilla Dicka. Under perioder har bebyggelse tillhörig byn legat inom exploateringsområdet, under andra perioder har området varit uppodlat eller legat som trädgårdsmark. Förutsättningarna för att hitta spår efter den historiska bebyggelsen inom området var inte stora. De två kulturjordsfyllda groparna var spår efter en byggnad som finns utritad på kartan från år 1799. I övrigt var området täckt av odlingslager, rester efter åkrarna.

Lösfynden av stenyxor vid Lilla Dicka har osäker lägesangivelse och kan inte med säkerhet knytas till det område som förundersökts. I Fornsök omnämns fynden komma från åkern norr och nordväst om Lilla Dicka 10:1. Det lämnar öppet för möjligheten att åtminstone någon av yxorna skulle ha kommit från undersökningsytan. Det fanns dock inga spår efter någon förhistorisk boplats på ytan. Detta kan bero på att området legat under plögen sedan långt tillbaka i tiden.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd kan ges till att ta bort aktuell del av fornlämningen, genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning. Detta innefattar eventuell förekomst av kulturlager och att bedöma deras karaktär och ålder, förekomst av anläggningar och konstruktioner samt att bedöma deras typ, antal och ålder. Om fynd påträffades skulle dess bedömas till typ, antal och ålder. Fornlämningens bevarandegrad skulle bedömas och om möjligt skulle dess rumsliga avgränsning inom exploateringsområdet fastställas. Vilken typ av aktiviteter som legat bakom påträffade lämningar skulle bedömas.

Uppdraget bestod också av att klargöra i vilken mån en särskild arkeologisk undersökning (slutundersökning) behövdes för att bygg- och anläggningsverksamhet skulle få ske inom området för fornlämningen. Som underlag för detta har en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde gjorts, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning som en särskild undersökning av aktuell del av fornlämningen skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

Den arkeologiska undersökningen ådagalade få intressanta spår. Det rörde sig om två gropar i områdets norra del som sannolikt kan knytas till bebyggelsen på bytomten till Lilla Dicka. I övrigt var området tomt. Tidigare har det legat som åker- och ängsmark.

I och med den arkeologiska undersökningen kan syftet och målet med undersökningen enligt ovan anses vara uppfyllda, trots det svaga arkeologiska resultatet.

Referenser

Kartor

Storskifteskartan (1799) över Lilla Dicka by (20-FOL-76)

Laga skifteskartan (1871) över Lilla Dicka by (20-FOL-223.5)

Ekonomiska kartan (1963) 12G Avesta 4f Folkärna (J133-12G4f65)

Administrativa uppgifter

Landskap: Dalarna
Län: Dalarnas län
Kommun: Avesta kommun
Socken: Folkärna socken
Fastighet: Lilla Dicka 1:3, 10:1

Arkeologgruppens diarienummer: Ag 2012_29
Länsstyrelsens diarienummer: 431-8688-2012
Projektnr: 2012_29
Fornlämningsnr: Folkärna 333:1, 231:1

Projektgrupp:
Helmut Bergold, Leif Karlenby

Personal:
Helmut Bergold, Leif Karlenby

Undersökningstid: 2012-11-19 till 2012-11-21

Exploateringsyta: 6 500 m²

Undersökt yta: 150 m², 67 löpmeter

Läge: Ekonomiska kartan, blad 12G 4f

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:

Inga fynd omhändertogs.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt nr	Längd x Bredd	Djup	Beskrivning
OS 200	5,7x1,8m	0,4-1,8m	Överst fanns gräsmatta, därunder ett 0,3-0,4 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Därunder vidtog glaciala avlagringar med varvig sand och mjäla. Schaktet grävdes ned till 1,8 meters djup för att fastställa de geologiska förhållandena. Varvigheten fortsatte ned botten, men det fanns också en stor grop i schaktet som kan vara rester efter en täktverksamhet i åbrinken. På flera ställen längs denna fanns urgrävningar som sedan delvis har fyllts med påförda material.
OS 204	5,1x2,0m	0,3m	Överst fanns gräsmatta, därunder ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Därunder vidtog glaciala avlagringar med varvig sand och mjäla. Inga anläggningar eller andra spår efter bebyggelse påträffades i schaktet.
OS 208	3,3x2,2m	0,4m	Överst fanns gräsmatta, därunder ett 0,3-0,4 meter tjockt matjordslager bestående av påförda jordmassor. Schaktet grävdes i anslutning till ett område som var utfyllt med stora stenblock. Därför framkom under jorden stenblock 0,5-1,0 meter stora.
OS 250	5,9x2,3m	0,3m	Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.
OS 254	6,9x2,6-3,6m	0,3m	Schaktet grävdes två skopor brett. Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.
OS 259	7,1x4,5m	0,3m	Schaktet grävdes som en mindre, sammanhängande yta. Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.
OS 263	10,8x2,7m	0,3m	Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.

Schakt nr	Längd x Bredd	Djup	Beskrivning
OS 300	2,0x1,8m	0,3m	Schaktets ringa längd berodde på att denna del av området var kraftigt bevuxen med stora träd. Markvegetationen bestod av vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.
OS 304	8,0x2,2m	0,3m	Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. I schaktet påträffades två anläggningar (A313, A322)
OS 330	3,8x1,8m	0,3m	Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.
OS 334	8,1x2,4m	0,3m	Överst fanns vegetationslager med vildvuxet gräs. Därunder fanns ett 0,3 meter tjockt matjordslager bestående av odlingsjord. Inga spår av bosättning eller annat av arkeologiskt intresse påträffades.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl nr	Längd x Bredd	Djup	Beskrivning
A 232	85(150) x3,5-4,5m	0,1-0,3m	Väg bestående av två hjulspår åtskiljda cirka 1 meter. Spårens bredd varierade mellan 0,3 och 0,5 meter. Deras djup varierade också mellan 0,1 och 0,3 meter. Vägen var fortfarande i bruk som promenadväg. Vägen sträckte sig ytterligare 65 meter upp mot den norra av Lilla Dickas gårdar. Dess totala längd var alltså 150 meter.
A313	0,68x0,49m	0,40m	Något oval grop med skålformad botten. Fyllningen bestod av kulturjord med inslag av kol och bränd lera/tegel. Enstaka skärviga stenar fanns också i fyllningen.
A322	074x0,66m	0,45m	Rundoval grop med skålformad botten. Fyllningen bestod av kulturjord med kraftigt inslag av kol. Skärvsten och bränd lera/tegel fanns också i fyllningen.

